

Forrás: <https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2023/05/nemeth-tibor-tenyfeltaro-bizottsag-segiti-norvegiaban-a-szami-lapp-kisebbség-nemzettestbe-emeleset-14-01-10/>

Németh Tibor

Tényfeltáró bizottság segíti Norvégiában a számi (lapp) kisebbség nemzettestbe emelését

A számi (lapp) őslakosok négy észak-európai ország polgárai: kétezren Oroszországban, nyolc-tízezren Finnországban, tizenöt-huszonöt ezren Svédországban, nagyjából negyvenezeren Norvégiában élnek.¹ A mai Norvégiában, mely évszázadokon keresztül Dániához vagy Svédországhoz tartozott és a XIV. század óta független országgá először a huszadik század elején (1905) vált, míg a számi népesség a XIX. század derekától a XX. század közepéig folyamatosan erősödő *norvégosítást* (Fornorsking) volt kénytelen elviselni. Kisebbségi nyelvhasználatukat² egyre inkább korlátozó törvények és előírások, lakóhelyükről való kitelepítésük, valamint az ország egyéb részeiről származó lakosoknak az ország legészakibb, régtől a számik által lakott területeire – Finnmark megyébe³ – való betelepítése a számik norvég társadalomba való erőszakos beolvasztását célozták. A norvégosítás az oktatási intézményekben kezdődött, ahol „*az iskola a harcmező, a tanárok a frontkatonák,*”⁴ az 1950-es évektől fokozatosan gyengült,⁵ az ezredfordulón szűnt meg teljesen.⁶

A második világháború után – a norvégosító politika fokozatos gyengülését kihasználva – a norvég számik politikai önszerveződése is megindult: megalakult a számi világtanács (1956), a norvégiai számi közösség tagja lett az őslakos népek világtanácsának (WCIP – 1975). Norvégiában számi jogokért felelős bizottság alakult (1980), lapp nyelvű közigazgatási körzeteket hoztak létre (1987), megalakult a számi parlament (1989), Oslo ratifikálta az őslakosok és törzsi népek egyezményét (ILO 169) (1990), elfogadta az Európa Tanács regionális vagy kisebbségi nyelvekre vonatkozó európai keretegyezményét (1992), aláírta az etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól szóló ENSZ-nyilatkozatot (1992), a számi kisebbség sérelmére elkövetett visszaélések miatt nyilvánosan bocsánatot kért a király (1997) és a miniszterelnök (1999), Oslo elfogadta az Egyesült Nemzetek őslakos népek jogairól szóló nyilatkozatát (2007), és a skandináv országok közül 2018-ban elsőként itt hoztak létre társadalmi kiengesztelődést segítő bizottságot (Truth and Reconciliation Commission – TRC).

A norvég társadalmi kiengesztelődést segítő bizottság feladata, hogy a kényszerű norvégosítás kisebbségre vonatkozó történetét feldolgozza – az iskolákat a norvég TRC felállításának szükségességét magyarázó parlamenti szöveg nyolc alkalommal említi –,⁷ anyanyelvükre vonatkozó hatásairól a norvég parlament számára 2023. június elsejéig jelentést készítsen, valamint a többségi társadalom és a kisebbségi közösségek közötti megbékélést előkészítő javaslatokat megfogalmazzon meg.⁸

A norvég parlament 1851-ben pénzügyi alap (Finnefondet) létrehozásáról döntött, melynek eredeti célja a számi kisebbség társadalmi felemelése volt. Mivel az 1860-as évektől a biztonságpolitika egyre nagyobb hangsúlyt kapott az országban, a norvégon kívüli nyelvek használata mind kevésbé lett elfogadott. 1880-ra Finnmarkban az addig érvényes előírások,

Németh Tibor: Tényfeltáró bizottság segíti Norvégiában a számi (lapp) kisebbség nemzettestbe emelését

miszerint minden gyermek az anyanyelvén tanulhat, érvényüket veszítették. Azok a tanárok, akik nem tudták bizonyítani, hogy segédkeztek a nyelvváltásban, nem kaptak fizetésemelést.⁹ 1898-ban a számi nyelvek használatát már szigorúan korlátozták az iskolákban: a norvégtól különböző nyelvet csakis akkor lehetett használni, ha a tanuló a tananyagot másképp nem tudta értelmezni.¹⁰ Ettől kezdve a tanároknak azt is ellenőrizniük kellett, hogy a tanulók nem használják anyanyelvüket az óráközi szünetekben sem.¹¹ Ezzel párhuzamosan a tanárok között egyre csökkent a számik arányszáma – a jellemzően számik lakta Finnmarkban 1872 és 1906 között az ösztöndíjas hallgatóknak mindössze 6,4 százaléka volt számi.¹² A XIX. század végéig a hatóságok feladata és felelőssége volt a norvégosítás, mindenütt a helyi lelkész – mint az iskolaszék elnöke – ellenőrizte, hogy az iskolákban minden megfelelően történik-e.¹³ A huszadik század elején – mikor az országban már csak az vehetett földet, aki beszélt és írt norvég nyelven és norvég neve volt (1902)¹⁴ – a kormány Finnmarkban iskolafelügyelőnek egy olyan személyt nevezett ki, akinek munkássága – mivel tizenkilenc éven keresztül hivatalban maradt – jelentős hatással volt a számi közösség életére. Thomassen szilárdan hitt a norvégosítás hasznosságában, és elveiről így vallott (1907): *„A norvégosítás a társadalmi jólét megteremtésének egyik eszköze a Norvégia északi területein élő lappok és kven nemzetiségűek legnagyobb része számára, mely még ezeknek a népeknek is fejlődésére és hasznára válik.”*¹⁵

A versailles-i békerendszer a skandináv országok határait is átrajzolta – Norvégia Oroszországgal és Finnországgal is határos lett. Az oroszországi polgárháború (1917–22) és a Finnország részéről érzett fenyegetettség¹⁶ (Den Finske fare=a finn veszély) miatt bizottságokat hoztak létre azzal a céllal, hogy azokon keresztül ellenőrizzék a kisebbségek norvég társadalomba illesztésének folyamatát. A finnmarki bizottság (Finnmarksnemden) tovább fokozta a számi kisebbség rovására addig folytatott politikát. Az iskolafelügyelői munkakört 1923-tól 1935-ig Christen Brygfeldt töltötte be, akit munkájában Thomassenhez hasonlóan – a norvég fensőbbiségtudatra alapozó – hivatásérzet vezetett. A lappokról így nyilatkozott: *„Az a néhány személy, aki még megmaradt a lappok törzséből, olyan elfajult korcs, akitől nehezen elvárható, hogy jó irányba fejlődjen. Nem remélhetünk tőlük semmit, Finnmark legelmaradottabb és legsilányabb népessége ők. Az északi területekről származó bolondokházába zárt félkegyelműek és értelmi fogyatékosok java részét ők teszik ki.”*¹⁷

1936-tól az iskolákban az a lehetőség is megszűnt, hogy a kisebbségi diákok számára anyanyelvükön magyarázzák, ha valamit végképp nem értenek: Norvégia minden iskolájában az egyetlen kötelezően használatos nyelv a norvég lett és maradt 1951-ig, amikor megnyílt az első olyan iskola (Aarborte/Hattfjelldal), ahol anyanyelvükön tanulhattak a számi gyerekek.¹⁸ Ettől kezdve a norvégosítási politika folyamatosan gyengült, majd az 1980-as években teljesen meg is szűnt.

A mai napig nagyon kevés oktatástörténeti és -elméleti kutatás foglalkozott a norvégosítás kisebbségekre gyakorolt pszichikai hatásaival – például a Finnmark területén valaha működő több mint ötven bentlakásos iskolában.¹⁹ Azután, hogy a társadalmi kiengesztelődést segítő bizottság 2023 júniusára elkészíti jelentését, ez bizonyosan változik majd.

Eleddig háromféle történelmi helyzetben döntöttek társadalmi kiengesztelődést segítő bizottság felállításáról: totalitárius diktatúrák bukása után az emberi jogok tömeges megsértése következményeként – mint Argentínában; népiirtás után – mint Boszniában, illetve telepese gyarmatokból létrehozott országokban, ahol népeket fosztottak meg földjeiktől – mint

Németh Tibor: Tényfeltáró bizottság segíti Norvégiában a számi (lapp) kisebbség nemzettestbe emelését

Kanadában. E bizottságok legfontosabb feladatai általában: a múltban történt visszaéléseket feltárni, a túlélők szükségleteit feltérképezni, az elszámoltathatóság feltételeit megteremteni, az intézmények felelősségét megállapítani és a történelmi múltból való ellenséges nézeteket egymáshoz közelíteni.²⁰A tapasztalatok azt mutatják, hogy a társadalmi kiengesztelődést segítő bizottságok munkája segíti a múltbeli bűnökről és erőszakról folytatott társadalmi dialógust, enyhíti a túlélők fájdalmát és elősegíti a társadalomalkotó kiscsoportok közötti kapcsolatok fejlődését.²¹

Ha egy kisebbség tagjaival szembeni erőszak sokáig nem szűnik egy országban, a viszály társadalmi feszültséget okoz, mely feloldható, ha a megbékélést elősegítő folyamat során a múltat – a megtörtént események őszinte feltárásában – és a jövőt – a kölcsönös függőség és egymásrautaltság felismerésében – a társadalmi nyilvánosság bevonásával egyaránt számba veszik. A társadalomalkotó nemzetiségek kiengesztelődési folyamata annyira hatásos, amennyire a felek közötti kapcsolatok javulnak – ehhez hasznos, ha a társadalom nyilvánossága előtt kimondják, hogy mi és miért történt, valamint szavatolják, hogy mindez nem fog megismélni többé.

A norvég társadalmi kiengesztelődést segítő bizottság a kanadai TRC (2008) tanulságait tervezi felhasználni, mely a dél-afrikai társadalmi kiengesztelődést segítő bizottság (1995) eredményeit hasznosította. Mind a dél-afrikai, mind a kanadai TRC kiemelt szerepet szánt a *helyreállító igazságszolgáltatás*nak. A helyreállító igazságszolgáltatás nem a múltba irányul, hanem egy olyan, a mostaninál különböző jövőt igyekszik felépíteni, mely a felek közti kölcsönös tiszteletre és egymás méltóságának elfogadására épít. Elsődleges célja nem a személyes kapcsolatok újjáépítése – bár ez nem idegen tőle, és ezen keresztül valósul meg a társadalmi kapcsolatok megjavítása –, hanem azon igyekszik, hogy olyan körülményeket teremtsen, melyek közepette minden fél értelmes, igazságos és békés együttélést valósíthat meg. Végső célja tehát a kapcsolati mezők újjáépítése. Ezzel együtt, bár nem a múltba irányul, nem is negligálja azt: a helyreállító igazságszolgáltatása múltban elkövetett bűnökön túl azok körülményeit és okait is számba veszi, s teszi ezt minél több érintett bevonásával, egyénekekkel, csoportokkal, közösségekkel, akik/amelyek sérülést szenvedtek és akik/amelyek érdeke a megbomlott egyensúly helyreállítása.

A megbékélés felé vezető úton az igazság akadályozhatja a kapcsolatok újjáépítését. Jól működő társadalmi kapcsolatok építéséhez csak *egy olyan* igazság lehet hatékony, mely a nemzetépítő csoportok kölcsönös egymásrautaltságát erősíti. A helyreállító igazságszolgáltatás tény- és okfeltáró szakasza ezért a közösség bevonásával folyik, hiszen az egyén sérülése a közösség szövetét is roncsolja, végső soron pedig a társadalomra hat bomlasztóan; nem csak igazságot kell tenni, az is fontos, hogy az igazságszolgáltatás nyilvános legyen, és a felek elköteleződése a közösség színe előtt, visszavonhatatlan formában történjen.²² A megbékélés felé vezető úton való előrehaladásra – a helyreállító igazságszolgáltatás szellemében – minél több érintett szabad, akaratlagos, résztvevő közreműködésére van szükség. A gyógyulást támogató felek találkozási lehetőséget teremtenek arra, hogy (kontextusba helyező és értelmező felkészítés után megszervezett találkozókra) a felek megismerhessék egymás narratíváit. A találkozók nem pusztán az áldozatokról szólnak, alapvető szerepük, hogy újraalkossák a közösséget. A hangsúly a megtorlás helyett az újjáépítésen, az elkülönítés helyett az újraegyesítésen kell, hogy legyen.²³

Németh Tibor: Tényfeltáró bizottság segíti Norvégiában a számi (lapp) kisebbség nemzettestbe emelését

Ahhoz, hogy Norvégia megfeleljen annak az elvárásrendszernek, amely ma egy demokratikus állammal szemben a nemzetközi közvélemény szemében alapvető követelmény, a nemzetépítés folyamatában a különböző közösségeket egységként bemutató történelemképet lenne érdemes felmutatnia. A norvég TRC a társadalmi megbékélés előmozdítására azonban nem kapott elégségesen széleskörű felhatalmazást: a kényszerű norvégosításnak csupán a kisebbségek anyanyelvére vonatkozó történetét és annak következményeit hivatott feltérképezni, a számi közösségek földterületeiktől való megfosztása hatásainak feltárása, oktatási rendszerük mai állapotának magyarázata, társadalmi megbékélést segítő események szervezése nem feladata. Pedig mindezek mellett az is fontos lenne, hogy a norvég TRC egyértelműen rámutasson: a kényszerű norvégosítás nem csupán történelmi események sora volt, hanem a számik közértelmezését mai napig meghatározó keretrendszer, mely mai peremhelyzetüket gazdasági és társadalmi szempontból is magyarázza.²⁴

Azzal, hogy a kiengesztelődést segítő bizottság feladatkörét a norvég kormány ennyire szűkre szabta, rendkívüli esélyt szalaszt el – ha a társadalom nem számi tagjai ismernék a számik jelenlegi helyzetének okait, kevésbé lennének elutasítók a kisebbségek tagjai iránt és a politikai döntéshozók, valamint a civil szervezetek tagjai is nagyobb bizalmat élveznének. A norvég TRC az Egyesült Nemzetek Szervezete emberi jogi bizottságának őslakos népekre vonatkozó határozata (2019) szellemiségének sem felel meg, mely kimondja: az értékeik elismerése, a velük szemben alkalmazott jóvátételi folyamat és a velük való kiengesztelődés az anyaföldről és a gyógyításról szóló őslakos szemléletmódokra alapozva, közösségeiket a döntési folyamatok egészébe bevonva, az ő igazságszolgáltatási rendszereik és szokásjoguk alapján kell, hogy megtörténjen.²⁵

Ha a norvégiai TRC a helyi társadalom nem számi tagjait is meg tudja érinteni, akkor a társadalmi kibékülés végre valóban megkezdődhet majd Norvégiában, és e példára alapozva legalább két másik skandináv országban,²⁶ hiszen társadalmi kiengesztelődést előkészítő bizottság Finnországban (2021) és Svédországban (2021) is megalakult már. **Ha a skandináviai kiengesztelődést segítő bizottságok eredményeit mindenütt megfelelő figyelem kísérné, a társadalomépítésre hívó és közösségek gyógyítását célzó észak-európai törekvések a világ mind a négy sarkában felhasználhatók lennének.**

IRODALOM

- Amnesty International (2010): *Commissioning Justice: Truth Commissions and Criminal Justice*:
<https://www.amnesty.org/en/documents/pol30/004/2010/en/>
- *Az Egyesült Nemzetek nyilatkozata az őslakos népek jogairól*:
<https://prominoritate.hu/wp-content/uploads/2019/05/ProMino09-3-07-ENSZ.pdf>
- BRODERSTAD, Else Grete (2022): *Sámi education between law and politics – the Sámi-Norwegian context*. In: OLSEN, Torjel A. – SOLLID, Hilde (szerk.) (2022): *Indigenising Education and Citizenship. Perspectives on Policies and Practices from Sápmi and Beyond*. Scandinavian University Press, 60.
https://www.researchgate.net/publication/364416953_Sami_education_between_law_and_politics_-_The_Sami-Norwegian_context

Németh Tibor: Tényfeltáró bizottság segíti Norvégiában a számi (lapp) kisebbség nemzettestbe emelését

- CIORCÎRLIE, Elena Mirona (2005): *Cultural mediation – A Case Study of Sami Research*. Faculty of Social Sciences, University of Tromsø.
<https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/2929/thesis.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- FRIBORG, Oddgeir – SØRLIE, Tore – SCHEI, Berit – JAVO, Cecilie – SØRBYE, Øystein – HANSEN, Ketil Lenert (2020): Do Childhood Boarding School Experiences Predict Health, Well-Being and Disability Pension in Adults? A SAMINOR Study. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, vol. 51. no. 10. 851.
<https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/20160/article.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
- HAUGEN, Hans Morten (2022): Any Role for Human Rights in the Norwegian Truth and Reconciliation Commission Addressing Forced Assimilation? *International Journal on Minority and Group Rights* 16.
https://www.skogfinneforeningen.no/images/PDF/IJGR_1278_Haugen.pdf
- LARSSON, Bjørg (1989): *Finnfondet – Et fornorskingsinstrument, unpublished mastertheses in history*. University in Tromsø
- MATHESON MESTAD, Adele (2020): *A Human Rights-Based Approach to Sámi Statistics in Norway*. Norwegian National Human Rights Institution:
https://www.nhri.no/wp-content/uploads/2020/08/StatistikkUrfolk_ENG_web_1708.pdf
- NIEMI, Einar (1997): Kulturmøte, etnisitet og statlig intervensjon på Nordkalotten. In: ANDERSON and BOSTRÖM (ed.): *Den Nordiska mosaiken: språk- och kulturmöten i gammal tid och i våra dagar: Humanistdagarna vid Uppsala universitet*, Uppsala 1997. Idézi: MINDE, Henry (2005): Assimilation of the Sami–Implementation and Consequences. *Journal of Indigenous Peoples Rights*, no. 3. 7.:
<https://ir.lib.uwo.ca/cgi/viewcontent.cgi?article=1248&context=aprci>
- RAVNA, Øyvind. (2021): Norwegian Courts and Sámi Law. *Arctic Review on Law and Politics*, vol. 12. no. 12. 180.
<https://arcticreview.no/index.php/arctic/article/view/3417/5737>
- REGAN, Paulette (2022): Canada’s TRC: An ‘unsettling’ Indigenous-centred relational justice and reconciliation model. In: GUÐMARSDÓTTIR, Sigríður – REGAN Paulette – SOLOMONS, Demaine (ed.) (2021): *Trading Justice for Peace? – Reframing Reconciliation in TRC Processes in South Africa, Canada and Nordic Countries*. AOSIS Publishing, South Africa, 41-61.
<https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/53912/9781776342112.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- RICE, Bryan – SNYDER, Anna (2008): Reconciliation in the Context of a Settler Society: Healing the Legacy of Colonialism in Canada. In: CASTELLANO, Marlene Brant – ARCHIBALD, Linda – DEGAGNÉ, Mike: *From Truth to Reconciliation – Transforming the Legacy of Residential Schools*. Aboriginal Healing Foundation Research Series, Ottawa, 46.
<https://www.ahf.ca/downloads/from-truth-to-reconciliation-transforming-the-legacy-of-residential-schools.pdf>
- ROTO, Johanna (2014): *Sámi and Sápmi–Addressing the issues of indigenous people and natural resources in the northernmost parts of Europe*. Nordic Centre for Spatial Development:
https://www.nordregio.org/wp-content/uploads/2018/03/Sami_ENG.pdf
- SJÖBERG, Lovisa M. – SARA, Mikkel N. (2021): When justice has borders: Some reflections on national borders in relation to the TRC in Norway. In: GUÐMARSDÓTTIR, Sigríður – REGAN

Németh Tibor: Tényfeltáró bizottság segíti Norvégiában a számi (lapp) kisebbség nemzettestbe emelését

- Paulette – SOLOMONS, Demaine (ed.): *Trading Justice for Peace? – Reframing Reconciliation in TRC Processes in South Africa, Canada and Nordic Countries*. AOSIS Publishing, South Africa, 107-121.
<https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/53912/9781776342112.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- SOLLID, Hilde (2022): *Sámi language education policy and citizenship in Norway*. In: OLSEN, Torjel A. – SOLLID, Hilde (szerk.) *Indigenising Education and Citizenship. Perspectives on Policies and Practices From Sápmi and Beyond*. Scandinavian University Press:
https://www.researchgate.net/publication/364415344_Sami_language_education_policy_and_citizenship_in_Norway
 - SZILVÁSI Zsuzsanna (2012): *Nyelvpolitika és a kisebbségi nyelvek Norvégiában – különös tekintettel a számi kisebbségre*. PhD értekezés. Pécsi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola Alkalmazott Nyelvészet Program, Pécs, 64.
<https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/15475/szilvasi-zsuzsanna-tesis-hun-2013.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
 - SZILVÁSI, Zsuzsanna (2018): *The Learning of and in Sami in the Norwegian School Education*. *Lingwistyka Stosowana / Applied Linguistics/Angewandte Linguistik*, 82.
<http://alp.uw.edu.pl/wp-content/uploads/sites/315/2018/10/LS-17-6-Zsuzsanna-SZILV%C3%81SI-The-Learning-of-and-in-Sami-in-the-Norwegian-School-Education.pdf>
 - The Truth and Reconciliation Commission:
https://uit.no/kommisjonen_en

JEGYZETEK

- ¹ ROTO, Johanna (2014): *Sámi and Sápmi–Addressing the issues of indigenous people and natural resources in the northernmost parts of Europe*. Nordic Centre for Spatial Development:
https://www.nordregio.org/wp-content/uploads/2018/03/Sami_ENG.pdf (Letöltés: 2023. jan. 16.)
- ² A számi nyelvekkel kapcsolatban lásd: SOLLID, Hilde (2022): *Sámi language education policy and citizenship in Norway*. In: OLSEN, Torjel A. – SOLLID, Hilde (szerk.) *Indigenising Education and Citizenship. Perspectives on Policies and Practices From Sápmi and Beyond*. Scandinavian University Press:
https://www.researchgate.net/publication/364415344_Sami_language_education_policy_and_citizenship_in_Norway (Letöltés: 2023. jan. 16.)
- ³ Norvégia legészakibb megyéje.
- ⁴ NIEMI, Einar (1997): Kulturmøte, etnisitet og statlig intervensjon på Nordkalotten. In: ANDERSON and BOSTRÖM (ed.): *Den Nordiska mosaiken: språk- och kulturmöten i gammal tid och i våra dagar: Humanistdagarna vid Uppsala universitet*, Uppsala 1997. Idézi: MINDE, Henry (2005): Assimilation of the Sami–Implementation and Consequences. *Journal of Indigenous Peoples Rights*, no. 3. 7.:
<https://ir.lib.uwo.ca/cgi/viewcontent.cgi?article=1248&context=aprci> (Letöltés: 2023. jan. 16.)
- ⁵ MATHESON MESTAD, Adele (2020): *A Human Rights-Based Approach to Sámi Statistics in Norway*. Norwegian National Human Rights Institution:
https://www.nhri.no/wp-content/uploads/2020/08/StatistikkUrfolk_ENG_web_1708.pdf (Letöltés: 2023. jan. 16.)
- ⁶ RAVNA, Øyvind. (2021): Norwegian Courts and Sámi Law. *Arctic Review on Law and Politics*, vol. 12. no. 12. 180.
<https://arcticreview.no/index.php/arctic/article/view/3417/5737> (Letöltés: 2023. jan. 16.)
- ⁷ HAUGEN, Hans Morten (2022): Any Role for Human Rights in the Norwegian Truth and Reconciliation Commission Addressing Forced Assimilation? *International Journal on Minority and Group Rights* 16.
https://www.skogfinneforeningen.no/images/PDF/IJGR_1278_Haugen.pdf (Letöltés: 2023. jan. 16.)
- ⁸ Ezzel kapcsolatban lásd: The Truth and Reconciliation Commission:
https://uit.no/kommisjonen_en (Letöltés: 2023. jan. 16.)

Németh Tibor: Tényfeltáró bizottság segíti Norvégiában a számi (lapp) kisebbség nemzettestbe emelését

- ⁹ Egy hét éve tanító tanár számára ez 23-30 százalékos különbséget jelentett. In: LARSSON, Bjørg (1989): *Finnfondet – Et fornrskningsinstrument, unpublished mastertheses in history*. University in Tromsø. Idézi: MINDE (2005) 13.
- ¹⁰ Uo. 14.
- ¹¹ SZILVÁSI, Zsuzsanna (2018): *The Learning of and in Sami in the Norwegian School Education*. Lingwistyka Stosowana / Applied Linguistics/AngewandteLinguistik, 82.
<http://alp.uw.edu.pl/wp-content/uploads/sites/315/2018/10/LS-17-6-Zsuzsanna-SZILV%C3%81SI-The-Learning-of-and-in-Sami-in-the-Norwegian-School-Education.pdf> (Letöltés: 2023. jan. 16.)
- ¹² MINDE (2005) 14.
- ¹³ Uo.
- ¹⁴ SZILVÁSI Zsuzsanna (2012): *Nyelvpolitika és a kisebbségi nyelvek Norvégiában – különös tekintettel a számi kisebbségre*. PhD értekezés. Pécsi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola Alkalmazott Nyelvészet Program, Pécs, 64.
<https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/15475/szilvasi-zsuzsanna-tesis-hun-2013.pdf?sequence=2&isAllowed=y> (Letöltés: 2023. márc. 31.)
- ¹⁵ MINDE (2005) 15-16. (A cikkben előforduló idézeteket angol nyelvből fordította a szerző.)
- ¹⁶ CIORCÍRLIE, Elena Mirona (2005): *Cultural mediation – A Case Study of Sami Research*. Faculty of Social Sciences, University of Tromsø.
<https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/2929/thesis.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Letöltés: 2023. jan. 16.)
- ¹⁷ MINDE (2005) 17.
- ¹⁸ BRODERSTAD, Else Grete (2022): *Sámi education between law and politics – the Sámi-Norwegian context*. In: OLSEN, Torjel A. – SOLLID, Hilde (szerk.) (2022): *Indigenising Education and Citizenship. Perspectives on Policies and Practices from Sápmi and Beyond*. Scandinavian University Press, 60.
https://www.researchgate.net/publication/364416953_Sami_education_between_law_and_politics_-_The_Sami-Norwegian_context (Letöltés: 2023. jan. 16.)
- ¹⁹ FRIBORG, Oddgeir – SØRLIE, Tore – SCHEI, Berit – JAVO, Cecilie – SØRBYE, Øystein – HANSEN, Ketil Lenert (2020): Do Childhood Boarding School Experiences Predict Health, Well-Being and Disability Pension in Adults? A SAMINOR Study. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, vol. 51. no. 10. 851.
<https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/20160/article.pdf?sequence=2&isAllowed=y> (Letöltés: 2023. jan. 16.)
- ²⁰ RICE, Bryan – SNYDER, Anna (2008): Reconciliation in the Context of a Settler Society: Healing the Legacy of Colonialism in Canada. In: CASTELLANO, Marlene Brant – ARCHIBALD, Linda – DEGAGNÉ, Mike: *From Truth to Reconciliation – Transforming the Legacy of Residential Schools*. Aboriginal Healing Foundation Research Series, Ottawa, 46.
<https://www.ahf.ca/downloads/from-truth-to-reconciliation-transforming-the-legacy-of-residential-schools.pdf> (Letöltés: 2023. jan. 16.)
- ²¹ A TRC-k (Truth and Reconciliation Commission=Igazság és Megbékélés Bizottságok) történetének rövid (angol nyelvű) összefoglalását lásd: Amnesty International (2010): *Commissioning Justice: Truth Commissions and Criminal Justice*:
<https://www.amnesty.org/en/documents/pol30/004/2010/en/> (Letöltés: 2023. jan. 16.)
- ²² Ezzel kapcsolatban lásd: SJÖBERG, Lovisa M. – SARA, Mikkel N. (2021): When justice has borders: Some reflections on national borders in relation to the TRC in Norway. In: GUÐMARSÐÓTTIR, Sigríður – REGAN Paulette – SOLOMONS, Demaine (ed.): *Trading Justice for Peace? – Reframing Reconciliation in TRC Processes in South Africa, Canada and Nordic Countries*. AOSIS Publishing, South Africa, 107-121.
<https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/53912/9781776342112.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Letöltés: 2023. jan. 16.)
- ²³ REGAN, Paulette (2022): Canada's TRC: An 'unsettling' Indigenous-centred relational justice and reconciliation model. In: GUÐMARSÐÓTTIR, Sigríður – REGAN Paulette – SOLOMONS, Demaine (ed.) (2021): *Trading Justice for Peace? – Reframing Reconciliation in TRC Processes in South Africa, Canada and Nordic Countries*. AOSIS Publishing, South Africa, 41-61.
<https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/53912/9781776342112.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Letöltés: 2023. jan. 16.)
- ²⁴ Uo. 263.
- ²⁵ Egyesült Nemzetek Szervezete (2007): *Az Egyesült Nemzetek nyilatkozata az őslakos népek jogairól*:
<https://prominoritate.hu/wp-content/uploads/2019/05/ProMino09-3-07-ENSZ.pdf> (Letöltés: 2023. jan. 16.)
- ²⁶ A skandináv országok közül az első, melyben társadalmi kiengesztelődést segítő bizottság alakult, Izland volt (2014). A témával kapcsolatban lásd az előadásokat (angol nyelven) a következő honlapon:
<https://www.diis.dk/en/event/truth-and-reconciliation-in-the-arctic> (Letöltés: 2023. ápr. 1.)